

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
БОЛГАРСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА КОНСТАНТИНА
ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

V Міжнародної славистичної
конференції, присвяченої
пам'яті святих Кирила і Мефодія:

«Славістика в сучасному світі:
методологічні й ціннісні
орієнтири»

Київ – Софія – Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство

23 травня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Київ – Софія – Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство

23 травня 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національна академія наук України
Інститут української мови
Інститут мовознавства імені О.О. Потебні
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Харківське історико-філологічне товариство

Болгарська академія наук
Інститут літератури
Інститут болгарської мови імені професора Любомира Андрейчина
Шуменський університет імені Єпископа
Константина Преславського
Науковий центр православної культури і мистецтв
«Святий Архангел Михаїл» (Шумен)

МАТЕРІАЛИ

**V Міжнародної славістичної конференції,
присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія:**

«СЛАВІСТИКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МЕТОДОЛОГІЙНІ Й ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ»

Київ — Софія — Харків — Шумен
Харківське історико-філологічне товариство

23 травня 2025

Матеріали V Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Славістика в сучасному світі: методологічні й ціннісні орієнтири» / за заг. ред. О. О. Маленко. — Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2025. — 388 с.

Рекомендувала до друку Редакційна рада ХІФТу
(протокол № 1 від 3 червня 2025 року)
Учена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка
(протокол №11 від 30 червня 2025 року)

Редакційна колегія:

Маленко Олена, докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Генералюк Леся, докт. філол. наук, провідний науковий співробітник;
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України
Корнієнко Світлана, канд. філол. наук, доц.; Товариство зв'язків з бессарабськими та таврійськими болгарами (Софія). Болгарія
Сюта Галина, докт. філол. наук, провідний науковий співробітник; Інститут української мови НАН України
Каруник Катерина, канд. філол. наук, доц.; ХНУ імені В. Н. Каразіна; ХІФТ
Марцин Світлана, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Нестеренко Наталя, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Піддубна Вікторія, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Полозова Олена, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихіна Любов, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Нелюба Анатолій, докт. філол. наук, проф.; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Горголюк Ніна, канд. філол. наук, доц., заступник директора з наукової роботи; Інститут української мови НАН України

У «Матеріалах» розміщено доповіді українських та болгарських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, аспірантів, магістрантів, які взяли участь у V Міжнародній славистичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 23 травня 2025 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у мовознавстві, літературознавстві, дидактиці.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ISBN 978-966-1630-69-6

© Автори доповідей, 2025
© Дизайн Т. Лисиченко, 2025

ЗМІСТ

Привітальне слово учасникам конференції ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України
Юрія Бойчука 13

Привітальне слово учасникам конференції ректора Шуменського університету імені Єпископа Константина Преславського, доктора наук, професора
Наталії Вітанової 15

Кейс I

**СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ:
ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ** 17

Марія Брус

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ
В КОНТЕКСТІ КИРИЛО-МЕТОДІЇВСЬКИХ
ПИСЕМНИХ ТРАДИЦІЙ 18

Володимир Борисов

МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ-
ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ 24

Илияна Гаравалова

ВЛИЯНИЕТО, КОЕТО УКАЗВА ЕДНА ГРАМАТИЧНА
ОМОНИМИЯ НА ДИАЛЕКТНО РАВНИЩЕ ВЪРХУ
УСВОЯВАНЕТО НА НОРМАТА ЗА УПОТРЕБА НА ПЪЛЕН
И КРАТЪК ЧЛЕН В КНИЖОВНИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК 28

Олександр Жосан

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ
ЛЕКСИКОГРАФІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ –
ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ) 32

Станіслав Жуков

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ
ІТ-ТЕРМІНОЛОГІЇ 39

Катерина Каруник

ПРАКТИЧНІ Й ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
УНОРМУВАННЯ В «НАРИСИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ» ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА 44

Лариса Кравець

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ЛІНГВІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ: ЙМОВІРНІ ВИКЛИКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ 52

Роман Міняйло

ДІЄСЛІВНА ЛЕКСИКА
СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ
У ВИМІРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
РИВАЛЬСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 62

Викторія Петрова-Любенова

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛІЗ НА ГЛАГОЛИТЕ
ЗА ДЕЙСТВИЕ ЗА БЪЛГАРСКИ И ИТАЛИАНСКИ ЕЗИК 64

Вікторія Піддубна

ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ ВІДМІНКА
В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ
МОВОЗНАВСТВАХ 70

Сергій Попов

СИНОНІМІЙНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА 75

Наталія Рябокiнь, Наталія Ночовна

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЕРЕКЛАДУ 82

Любов Умрихіна

КАТЕГОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ

У СВІТЛІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК 88

Ірина Ярошевич, Наталія Краснопольська

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТЬ

ПРИСЛІВНИКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТА ЇХНЄ ТЕРМІНОЛОГІЙНЕ ВИРАЖЕННЯ 91

Ніна ЯценкоДО ІСТОРІЇ ТЕРМІНА *ПРИЙМЕННИК*

В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 97

Кейс II**АКТУАЛЬНІ ПАРАДИГМИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ****Комунікативна лінгвістика. Дискурсологія.****Наратологія. Медіалінгвістика ..... 103****Світлана Бибик**

МЕДІАТИЗАЦІЯ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО

ДИСКУРСУ: МОДИФІКАЦІЯ СТИЛЬОВОЇ НОРМИ 104

Тетяна Князь

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛЕКСИЧНОГО НАПОВНЕННЯ

ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ 111

Ірина Компанієць

ПРАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ВИСЛОВЛЕНЬ

ІЗ ВІДНОШЕННЯМ НОМІНАЦІЇ В МЕДІАСФЕРІ 115

Віталій Переяслов, Ольга Ткач

ПРАГМАТИКА Й ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ЕМОДЗІ

В ЦИФРОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ (ДИСКУРС СУДОВОЇ

ЛІНГВІСТИКИ) 119

Світлана Терещенко

НОВІТНІ НАЗВИ СУБ'ЄКТІВ

ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ 129

Вікторія Товстенко

МОВА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ

ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ 133

Кейс III**МОВА. КУЛЬТУРА. ЛІНГВОСВІДОМІСТЬ****Лінгвокультурологія. Діалектологія.****Фразеологія. Лінгвофольклористика ..... 137****Поліна Заркова**

БЪЛГАРСКОТО ОВЧАРСКО КУЧЕ —

ЖИВА СТАРИНА 138

Наталія Коваленко

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ

ФРАЗЕОЛОГІЇ ГОВІРОК 143

Ірина Купіна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙ СТРАХУ

В УКРАЇНСЬКІЙ І ЧЕСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ 146

Аліна Рева

ЕВОЛЮЦІЯ ДІАЛЕКТІВ

В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ УЗУСІ 151

Руслан Сердега

ФОЛЬКЛОРНЕ СЛОВО

В ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ

СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 156

Кейс IV**МОВА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.****ЛІНГВОПОЕТИКА. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ..... 161****Дар'я Безкровна**

ФУНКЦІЇ ЕРГОНІМІВ У РОМАНІ

В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО» 162

Яна Вагаршакян

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

ПОНЯТТЯ *ЩАСТЯ* В ОДНОЙМЕННОМУ ТВОРІ

«ЩАСТЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ 166

Жанна Гончарова

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ЯК МАРКОВАНА ФОРМА

У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА 169

Юрій Кохан

«АЛКОГОЛЬНА» ЛЕКСИКА ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ

ДУХОВНОЇ КРИЗИ ТВОРЧОЇ ЛЮДИНИ У РОМАНІ

СТЕПАНА ПРОЦЮКА «ЖЕРТВОПРИНЕСЕННЯ» 175

Євгенія Мороз

НЕЗАКІНЧЕНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ

ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ У ПРОЗІ

АНАСТАСІЇ НІКУЛІНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ

РОМАНУ «ЗАВІРЮХА») 182

Лілія Петрова Озель

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

МОВОТВОРЧОСТІ ГАННИ БАРВІНОК 185

Олена Полозова

ПОРІВНЯННЯ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬОЇ ОБРАЗНОСТІ

В ПРОЗІ ЄВГЕНІЇ КУЗНЄЦОВОЇ (НА МАТЕРІАЛІ

РОМАНУ «ДРАБИНА») 192

Юлія Радченко

МОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІТАРНОЇ ПОЕЗІЇ: ЛЮБОВ ЯК ПРОТИСТОЯННЯ ВІЙНИ	198
---	-----

Кейс V

СЛОВ'ЯНСЬКІ ЛІТЕРАТУРИ В АКТУАЛЬНИХ ПАРАДИГМАХ. ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ	205
--	------------

Татьяна Брага

INCUNABULAS, PALEOTYPS, RARE CYRAL EDITIONS, AND LEGAL MONUMENTS OF THE 15th-17th CENTURY IN THE UKRAINIAN LIBRARY	206
---	-----

Максим Верман

ЗВУКОВА ТОПОГРАФІЯ ПАМ'ЯТІ: АУДІОПРОГУЛЯНКА «МОЯ АКАДЕМІЧНА...» ЯК ФОРМА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	214
---	-----

Леся Генералюк

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ІМПЕРІЇ ЗЛА – КЛЮЧОВА СТРАТЕГІЯ ТВОРЧОСТІ МАКСИМІЛІАНА ВОЛОШИНА В 1917–1920-х РОКАХ	217
---	-----

Ярослав Голобородько

«ЗАХАР БЕРКУТ» ЯК ЯВИЩЕ ЛІТЕРАТОГРАФУ: ЛІТЕРАТУРА & КІНЕМАТОГРАФ	231
---	-----

Алла Калинчук

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА ПОЛЬСЬКІ ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ В РЕЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ ЩУРАТА	236
--	-----

Світлана Криворучко

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА:

ОКРЕМІ ЯСКРАВІ ПОСТАТІ БРАЗИЛІЇ.

ВІТТОРІО СОРОТЮК 244

Павло Михед

ВАСИЛЬ НАРІЖНИЙ — ЗАСНОВНИК

УКРАЇНЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ:

ДО 200-Х РОКОВИН ВІД ДНЯ СМЕРТІ 251

Наталія Нестеренко

ЛЕЙТМОТИВ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ

СЕРГІЯ ЖАДАНА «СКРИПНИКІВКА» 259

Оксана Румянцева-Лахтіна

ОРНАМЕНТАЛЬНЕ ПОЛОТНО

ВОЄННИХ ІСТОРІЙ 264

Наталія Сквіра

АСКЕТИЧНО-АСКЕПІЧНА ПАРАДИГМА

ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ПІЗНЬОГО ГОГОЛЯ 268

Андриана Спасова

ПОЕТЪТ И КРИТИКЪТ БОРИС ЙОЦОВ 275

Biserka Stoimenova*HOSPITALITY AND BOYCOTT:*

MEDIA COVERAGE OF THE 1910 SLAVIC

CONGRESS IN SOFIA IN THE NEWSPAPERS

DEN AND KAMBANA ..... 285**Страшимир Цанов**

МОРАЛ И ГЕОПОЛИТИКА

В ПОЕЗИЯТА НА ВАЗОВ 291

Щочева Надежда Стефанова

ПРИТЧАТА ЗА БЛУДНИЯ СИН –
 БИБЛЕЙСКИ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В СТИХОСБОРКАТА
 «БЛУДНИ СИНОВЕ» НА ЕДВИН СУГАРЕВ 297

Galina Shalaverova

REFLECTIONS ON THE WORK
 OF STANISLAV PRZYBYSZEWski IN THE PROSE
 OF GEORGY RAICHEV 302

Фелікс Штейнбук

ПОЕТИКА ЕМОЦІЙ У СУЧАСНІЙ
 УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ФАКТУ 311

Кейс VI

**МЕТОДИКА. ДИДАКТИКА.
 ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ШКОЛИ 317**

Дебора Александрова-Желязкова

РАЗВИТИЕТО НА ЕЗИКА ПРИ УЧЕНИЦИТЕ:
 ВРЪЗКА МЕЖДУ ЛИНГВИСТИКА, ПСИХОЛОГИЯ
 И ПЕДАГОГИКА 318

Яна Василенко

ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ
 ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ
 У НАВЧАННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ 320

Альона Кузьменко

ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
 У СИСТЕМІ КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ
 МОВНОЇ ОСВІТИ В ЗЗСО 326

Світлана Марцин

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В УЧНІВ 8 КЛАСУ ЗА ДОПОМОГОЮ

ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ 329

Евелина Миланова

РАЗВИВАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА РАБОТА С ПРЕКЪСНАТ

ТЕКСТ НА ЗАНЯТИЯТА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК 333

Тетяна Петрова

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА

Й СУЧАСНА ЛІНГВОДИДАКТИКА 338

Альона Романченко

ДІАЛЕКТИ В ЛІТЕРАТУРІ: ЯК ПИСЬМЕННИКИ

ВИКОРИСТОВУЮТЬ НАРОДНУ МОВУ

(ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ

АСПЕКТИ) 342

Богдан Рудика

ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ НА УРОКАХ

УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ

ПЕРШОДРУКІВ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША) 346

Кейс VII**УКРАЇНСЬКА БОЛГАРИСТИКА ..... 353****Наталія Варич**

ХАРКІВСЬКА БОЛГАРИСТИКА

ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 354

Светлана Георгиева

КЪМ ТИПОЛОГИЯТА НА СВАТБЕНАТА ОБРЕДНА

ТЕРМИНОЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГОВОРИ В УКРАЇНА 361

Олга Колот

ЛЕКСИКАЛНА ІДЕНТИЧНОСТ НА ТЕРНИВСКИЯ ДИАЛЕКТ В МИКОЛАЙВСКА ОБЛАСТ	368
---	-----

Світлана Корнієнко

СЪЗДАВАНЕ НА САТИРИЧНИ, ИРОНИЧНИ И ХУМОРИСТИЧНИ ЕФЕКТИ ЧРЕЗ СМЕСВАНЕ НА ТЪРЖЕСТВЕНО ВЪЗВИШЕНАТА СТАРОСЛАВЯНСКА (СТАРОБЪЛГАРСКА) ЛЕКСИКА С НАРОДНИЯ РАЗГОВОРЕН ЕЗИК (ВЪРХУ МАТЕРИАЛА НА ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА УКРАЙНСКИТЕ ПИСАТЕЛИ ОТ ХІХ ВЕК	375
--	-----

Олена Маленко

КОНФЕРЕНЦІЯ ІМЕНІ КИРИЛА І МЕФОДІЯ В КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ СПІВПРАЦІ СЛАВІСТІВ УКРАЇНИ Й БОЛГАРІЇ	380
---	-----

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КИРИЛО-МЕТОДІЇВСЬКИХ ПИСЕМНИХ ТРАДИЦІЙ

Марія Брус

доктор філологічних наук, професор

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

mariia.brus@pnu.edu.ua

Розвиток давньоукраїнської орфоєпії нерозривно пов'язаний із пУ лінгвістичній науці існують різнобічні погляди на походження писемності у слов'ян і конкретно у східних слов'ян. Вважають, що письмо могло виникнути в кількох східнослов'янських центрах, навіть без відношення один до іншого, наприклад у Києві та Новгороді. Підтвердженням давності слов'янського письма є твір «О письменах» болгарського монаха Хороброго, який писав, що слов'яни «чертами і різами читали й гадали», а з поширенням християнства почали користуватися латинськими і грецькими літерами ще без упорядкованої системи. Історики мови допускали, що це могло бути у східних слов'ян Північного Причорномор'я, які перебували в сусідстві з грецькими колоніями – Ольвією, Херсонесом та ін. Учені зазначали, що в різних племенах могли бути власні форми письма чи якісь специфічні знаки [див. Ковалів 1970, с. 51]. На думку мовознавців, письмо корінням сягає глибоких додержавних часів, тому його джерела слід шукати в культурі антів або сарматів. А слов'янська писемність мала історію, спільну для всіх слов'янських народів, спочатку від малюнків, до слів, аж до звукової форми [див. Ковалів 1970, с. 51].

Прихильники теорії зародження на Русі писемности, вважаючи, що з поширенням християнства і виникла й азбука, яка була складена в Болгарії у IX ст. Творцем цієї абетки був Костянтин Філософ (св. Кирило), родом із Солуня. У X ст. від болгар цю азбуку перейняла і Русь [див. Ковалів 1970, с. 53]. Цікаві відомості містить і грецький рукопис «Житіє Костянтина Філософа», де записано, що, подорожуючи до Хозарії (бл. 860 р.), Костянтин Філософ зупинився в Криму, зокрема в м. Корсуні (тепер Херсонес), де ознайомився із Псалтирем та Євангелієм, написаними руською

мовою, та навчився читати їх, що були подібні до болгарської мови. Вважають, що це міг бути грецький алфавіт, використаний для написання книг, які перекладалися з грецької мови, зокрема для руських людей, що визнали християнство до його офіційного запровадження [див. Ковалів 1970, с. 54].

Паннонська теорія щодо подорожі св. Кирила до Хозарії набула значного розголосу серед слов'ян, особливо в тій розповіді, що Кирило не тільки віднайшов Псалтир та Євангеліє, а й людину, у якої взяв ці книги, а також спілкувався з нею цією ж мовою. Ця легенда дуже припала до душі, за визначенням М. Грушевського, «старим книжникам» та була потрактована ними як доказ про самобутній розвиток власного письма та книжної мови. І навіть зазначали, що таке письмо дане самим Господом Богом тій особі, яка згодом передала його Кирилові [див. Ковалів 1970, с. 54]. Окремі намагання заперечити Паннонську легенду базувалися на поясненні того, що це була пізніша вставка. Все ж такі спроби, як вважає М. Грушевський, заперечуються тим доказом, що таке оповідання можна прочитати в усіх кодексах, тобто входить до основного тексту Паннонської легенди. Грушевський пише: «При всій її невисокій історичності... саме представлення такої зустрічі Костянтина з руським письмом і богослужбними книгами в Криму, в Херсонесі, таки лишає дещо до думання» [див. Ковалів 1970, с. 54].

Унаслідок цього сформувався новий напрям у підході до питання про походження східнослов'янської писемності: письмо мало існувати вже до діяльності Кирила та Методія. У своїй статті «Слов'янське письмо перед Костянтином» Іван Огієнко стверджував безсумнівний факт існування письма у слов'ян ще в глибоку давнину, але це письмо до нас не дійшло, хоч усі вчені визнають, що таке письмо було. Більше того, він твердить, що кирилиця і глаголиця «в своїх початках існувала ще задовго до часу Костянтина» а він був тільки упорядником [див. Ковалів 1970, с. 54].

Сучасні дослідники погоджуються з тим, що писемність на східнослов'янському ґрунті сягає глибоких доісторичних часів, тому слід розрізняти додержавний і державний етапи в її становленні. Перший — це зародження і вироблення писемного способу формулювання думок, етап розвитку східних племен

у добу їхньої консолідації та переходу до державного господарювання, а державний — це вдосконалення письма з використанням кириличної азбуки. У зв'язку з цим із поширенням християнства на Русі пов'язане саме продовження своїх давніх писемних традицій та втілення удосконаленого, адаптованого до слов'янської мови кириличного письма [Брус 2017/1, с. 10]. Письмо мусило існувати ще в додержавний час, бо становлення Київської держави в усіх напрямках не могло обійтися без офіційного закріплення на письмі. Водночас Київська держава контактувала з різними країнами: Візантією, Моравією, західноєвропейськими державами та ін. Через це неможливим було те, щоб східні слов'яни, маючи вже власну державу, не володіли письмом. А до виникнення кириличного письма вони могли знати ще й глаголицю та користуватися грецькою і латинською графікою [Брус 2017/1, с. 10].

Доказами глибокої історії письма на східнослов'янському ґрунті є вироблена техніка оформлення рукописів XI ст. як результат тривалих традицій у розвитку книжкової справи; невимушене затосування кирилиці для передання старослов'янської мови завдяки використанню грецької азбуки в писемності слов'ян; збереження договорів руських князів із греками як відбиття розвинених у X ст. навичок оформлення документів; відомості згаданого грецького рукопису «Житіє Костянтина Філософа», як, перебуваючи в Криму, Костянтин знайшов Євангеліє і Псалтир, написані руськими буквами, а також людину, яка знала руську мову, та інші факти. У руслі вироблення нових підходів щодо розвитку східнослов'янської писемності сформувався і нове уявлення про слов'янських братів Кирила й Мефодія, зокрема як упорядників, творців азбук — глаголиці та кирилиці [Брус 2017/1, с. 10].

Становлення власної літературної мови та її писемного варіанта відбувалося в умовах функціонування і використання вже поширеної того часу старослов'янської писемної традиції. Тому важливим є розкриття зв'язків між руською та старослов'янською літературними мовами, остання з яких стала канонічною на території слов'ян, розвинула різні варіанти, і поширилася не тільки в релігійній, а охопила майже всі сфери суспільного життя (державну, культурну, дипломатичну та ін.), перешкоджаючи розвитку руської мови на живій розмовній основі. Усе ж потік

власних народнорозмовних елементів виявився сильнішим та визначив далі тенденцію незворотного формування української мови на базі живої розмовної мови [Брус 2017/1, с. 7].

Водночас традиції давньої писемної старослов'янської літературної мови були закладені ще солунськими братами Кирилом і Методієм, діяльність яких стала поступом до цивілізації більшої частини слов'янства і піднесла презентовану ними першу книжну слов'янську мову до рівня тодішніх світових мов — грецької, латинської, єврейської. У контексті вивчення особливостей становлення української мови як самобутньої і в сім'ї слов'янських мов, а також під впливом старослов'янських мовних ознак важливим аспектом є з'ясування ролі і місії слов'янських просвітників Кирила та Методія як творців лінгвальної та культурної слов'янської спадщини, проповідників та охоронців кириличного письма, яке позначилося і на формуванні давньої української графічної системи.

Діяльність Кирила і Методія мала неймовірно велике значення в добу панування латинської, грецької, єврейської мов і позначилася на формуванні багатьох мов, зокрема східнослов'янських і деяких південнослов'янських (болгарської, сербської, македонської) графічних систем. За складних часів своєї просвітницької місії вони практично всюди зазнавали тиску, гоніння, поневір'яння через поширення та відстоювання слов'янської мови, яка дещо пізніше отримала назву «старослов'янська», перебуваючи у Візантії, Болгарії, Моравії, Римі та в інших державах. За свого земного життя вони не були пошановані, аж після їхньої смерті та їхніх учнів із розквітом старослов'янської писемності в Болгарському царстві, а далі і поширенням цієї книжної мови в Київській державі здобутки Кирила та Методія були достойно пошановані, а самих братів-просвітителів були названо гідними синами римської церкви.

Місійна і просвітницька роль Кирила і Методія спричинила творення і збереження першої писемної мови у слов'ян, порівняно з конкурентними в той період грецькою та латинською мовними системами, уможливила насамперед власне церковно-релігійне життя, а далі й світське життя слов'янською мовою та поступове впорядкування кириличної абетки, доступної сьогодні багатьом слов'янам. Основною в житті Кирила та Методія стала

моравська місія як слов'янська, що визначила майбутнє життя двох братів. Бажанням моравського князя Ростислава було мати проповідника, який би просвічував народною мовою. Тому він звернувся із проханням до імператора Михаїла III, щоб той йому вислав єпископа й учителя, який би міг вияснити їм всю правду християнської віри їхньою мовою. На таку роль було вибрано святих Кирила і Методія, які й прибули до Великої Моравії — держави, яка охоплювала різні слов'янські народи середньої Європи, на роздоріжжі між Сходом і Заходом. Отож 863 рік вважають часом прибуття братів до Моравії та початком їхньої проповідницької і перекладацької діяльності слов'янською мовою, хоч творення слов'янської азбуки могло відбуватися набагато швидше [див. Грунський 1946, с. 10].

Брати Кирило та Методій стали провідниками слов'янської мови в тодішніх релігійних книжках і релігійних відправах. А це була революція для того часу, коли панували латинська та грецька мови, існувала думка, що славити Бога можна тільки трьома мовами — єврейською, грецькою і латинською. Ще задовго до моравської місії Кирило усамітнився від світського життя, а Методій оселився на Олімпі, тобто умови в давньому Царгороді не були сприятливими для їхньої діяльності. У Моравії брати перебували близько трьох років, потім їхня місія була закінчена. Їдучи через Паннонію, вони затрималися там на рік, навчаючи 50 паннонців, далі подорожували до Венеції, де вели диспути та захищали слов'янську мову. Звідти поїхали до Риму й Папи римського, везучи мощі Климента, де проживали цілий рік, але в Римі Кирило захворів і помер 869 р. Як при дворі візантійського імператора, так і в римській церкві не було прихильного ставлення до самих братів і до проповідуваної ними слов'янської мови, її навіть називали «варварською» [див. Грунський 1946, с. 6–11].

Старе слов'янське письмо має мало оригінального. Тодішні літературні пам'ятки — це переклади книжок переважно для церковної служби. Хоч ніхто не заперече їхнього культурного значення, все ж треба зазначити, що протягом довгого часу слов'яни тільки споживали чужу культуру. Зокрема, не можна не визнати великої ролі християнства для слов'ян, що було їм відоме багато раніше, ніж розпочалась діяльність Кирила та Методія, проте запровадження старішої азбуки належить Кирилові, який

склав азбуку за зразком грецької та ввів окремі букви (напр., б, ж, ч) за вимогами слов'янської мови. Цією абеткою користувалися в перекладацькій та оригінальній творчості під час книгописання в Київській державі та з різними модифікаціями зберегли дотепер на власне українському ґрунті [див. Грунський 1946, с. 14].

Міркуваннями прихильників болгарського походження найдавніших старослов'янських пам'яток є те, що за відомостями з «Паннонських житій» Кирило і Мефодій пішли до Моравії вже з готовим перекладом книг. Вони переклали ці твори болгарською мовою, бо походили з Солуні, де скрізь жили болгарини. Цю мову добре розуміли слов'яни з Моравії та Паннонії. У Моравії до лексики цих перекладів могли вводити й терміни з латинської чи інших мов, поширених у VIII–IX ст. на Балканському півострові. [див. Грунський 1946, с. 26–27]. Із характерних ознак старослов'янської мови чимало відобразилося і в давньоукраїнській, напр., літера Ѣ, Ѧ, ж, які стали позначення відповідних звуків, що дали різні рефлексивні в українській мові.

Отже, визначну роль у становленні писемних традицій багатьох слов'янських мов і зокрема української, відіграли брати-просвітителі Кирило та Мефодій. Вони створили слов'янську азбуку для перекладу релігійної та іншої літератури, піднесли першу писемну слов'янську мову до рівня світової, стали її провідниками до духовного і світського життя, творцями й охоронцями кириличного письма, що відбилося і на розвитку тих слов'янських мов, підґрунтям яких стало кириличне письмо.

Література

1. Брус М. П. Розвиток української мови в XI–XV ст.: у 2 ч. Навчально-науковий посібник. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2017. Ч. I. 80 с.; Ч. II. 185 с.
2. Брус М. П. Українська мова XI–XV століть : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2015. 400 с.
3. Глущенко В. А. Кирило і Мефодій. Українська мова: енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2007. С. 263.

4. Грунський М. К. Вступ до слов'янського мовознавства. Київ, 1946. 148 с.
5. Ковалів П. Вступ до історії східнослов'янських мов / ред. проф. д-р В. Стецюк; Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк, 1970. 160 с.
6. Німчук В. В. Виникнення східнослов'янської писемності. *Бібліотечний вісник*. 2000. № 6. С. 3–16.
7. Німчук В. Хрестоматія з історії української мови Х–ХІІІ ст. Київ – Житомир : Полісся, 2015. 352 с.
8. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., автор істор.-біограф. нарисів і приміток М. С. Тимошик. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
9. Огієнко І. Українська вимова богослужбових текстів. *Дивослово*. 2007. № 11. С. 43–48.

МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ-ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Володимир Борисов

*кандидат філологічних наук, доцент,
проректор з навчально-наукової роботи*

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
prorector_borysov@hnpu.edu.ua

У сучасній українській термінології освітньої галузі спостерігаємо активне оновлення й поповнення терміносистеми, що охоплює поняття, пов'язані з організацією й структурою освітнього процесу в закладах, проведенням наукових досліджень, управлінням, нормативно-правовою базою в цій галузі.

Метою розвідки є дослідження морфологічного способу творення термінів-іменників сучасної освітньої терміносистеми.

В українському мовознавстві значна увага приділена вивченню механізмів морфологічної деривації в національному корпусі термінів, виокремленню продуктивних словотвірних моделей та афіксальних формантів, про що свідчить доробок провідних науковців, зокрема І. Кочан, Н. Краснопольської, О. Левченко,